

BJÖRKÖ FRUKTODLING

LJUNGSBRO

VRETA KLOSTERS SOCKEN
LINKÖPINGS KOMMUN
ÖSTERGÖTLANDS LÄN

MARIE HAGSTEN

Major Svenfelt sätter den första plantan i jorden. På övre bilden försöksfältet.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

Innehåll

Bakgrund	4
Basfakta om objektet	4
Objekt	4
Fastighetsägare/beställare	4
Tidsperiod.....	4
Inledning.....	4
Syfte.....	4
Metod.....	4
Miljöbeskrivning	4
Historia	5
Fruktodlingarna	7
Jakobslundsodlingen.....	7
Disponenträdgården.....	13
Fruktodlingen vid handelsträdgården	14
Skolträdgården.....	15
Frukträd vid företagets tjänstebostäder	15
Försöksodlingen	18
Äppelklubben	24
Planer för Björköområdet	24
Kulturhistoriskt värde	27
Konsekvenser om fruktodlingen försvinner	27
Förslag till åtgärder.....	28
Källor.....	28
Tekniska uppgifter.....	29

Bakgrund

Basfakta om objektet

Objekt

Björkö fruktodling, Vreta Klosters socken, Ljungsbro, Linköpings kommun.

Fastighetsägare/beställare

Linköpings kommun, Miljö och samhällsbyggnadsförvaltningen.

Tidsperiod

Januari - februari 2017.

Inledning

Östergötlands museum har fått i uppdrag av Linköpings kommun, kontaktperson Alexandru Babos att utföra en antikvarisk förundersökning av ett område i Ljungsbro i anslutning till Motala ström, avstyckat från fastigheten Björkö. Detta med anledning av att man vill bebygga området med bostäder. Arbetet har utförts av byggnadsantikvarie Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Syfte

Syftet med den antikvariska förundersökningen är att få ett kunskapsunderlag inför en bedömning av effekter på kulturmiljön vid en exploatering av området. Utredningen ska ge förslag till åtgärder som ligger till grund för en detaljplan.

Metod

Arbetet har genomförts genom besiktning och beskrivning på plats. Genom intervju med Per-Olof Ståhl tidigare kvalitets – och utvecklingschef på Cloetta, har värdefull information framkommit. Genom arkivstudier i Östergötlands museums arkiv har mer information insamlats. Cloettas företags arkiv har inte varit tillgängligt på grund av personalbrist. Även har telefonsamtal förts med Olof Svenfelt en av aktieägarna i företaget Cloetta och vars far och farfar var med och etablerade och utvecklade företaget. Ytterligare informanter har varit Gunilla Trinks som har arbetat med fruktodlingarna vid Jakobslund som barn och fd försäljningschef Kurt Hagström.

Miljöbeskrivning

Fruktodlingen ligger på norra sidan av Motala Ström utmed vägen till Hällestad. Fruktodlingen är väl synlig från vägen. Nordväst om vägen ligger ett villaområde från 1940-talet; Björkängsvillorna. Villorna är ritade av Cloettas chefsarkitekt

Henry Fraenkel. Frukttodlingen är omgiven av åkermark. I sydost finns ett mindre skogsparti och i söder är en brant lövträdsbevuxen sluttning ner mot Strömmen. På Södra sidan om Strömmen ligger Cloettafabriken och bostadsbebyggelse.

Historia

De tre schweiziska bröderna Bernhard, Christoph och Nutin Cloetta grundade 1862 en fabrik i Köpenhamn för framställning av choklad, konfekt, och karameller. Firmans namn blev Brödrene Cloetta. År 1873 etablerade de sig i Malmö. År 1900 övertog Brödrene Cloetta aktierna i Chokladfabriks AB Motala, som hade sin verksamhet i Råby vid Motala ström i Ljung socken. Tillverkningen flyttades till den nyuppförda fabriken i Södra Malfors i Vreta Kloster socken, ett par km sydost om Råby. Fallet i Södra Malfors gav mer kraft till driften som då var beroende av vattenkraften i Motala ström.

Redan innan fabriken byggdes planterades mer än 1500 fruktträd och buskar på fastigheten Jakobslund. Frukten skulle användas som råvara till marmelader och fyllningar i choklad och karameller.

Under 1900-talets första hälft var företaget organiserat på lite olika sätt och man köpte tidigt majoriteten av aktierna i Norrköpingsföretaget Choklad & Konfektfabriks AB Munken. År 1917 bildades Svenska Chokladfabriksaktiebolaget och dess försäljningsbolag Aktiebolaget Cloetta. Brödrene Cloetta försvann från företaget redan 1908 men namnet blev ju som bekant kvar.

Verkställande direktör och majoritetsägare var disponent O. G Svensson som fanns med sedan Råbytiden. Familjen ändrade sedan namnet till Svenfelt. När verksamheten flyttade till Södra Malfors ändrades postadressen till Ljungsbro. På platsen vid Motala ström fanns endast en mjölkvarn med mjölnarbostad och en utmarksbebyggelse på den så kallade sockenmarken där ett stort antal torp och backstugor låg.

Ljungsbro kom att utvecklas till ett mönstersamhälle på 1940-50-talen när det gällde bostäder och social service. Den första tiden klarade man bostadsfrågan med byggnader som flyttades med från Råbyfabriken. Mycket snart styckade man av tomter för egnahemsbyggande. Det var fabriksarbetare och lägre tjänstemän som byggdes sig ett egnahem med subventionerade lån. Företaget stod för all samhällsservice under första delen av 1900-talet. Man styckade av tomter, byggde vägar och bostäder för såväl tjänstemän som arbetare, gifta och ogifta.

Bostadsbyggandet var mycket uppbyggt kring olika kategoriers boende. Företaget anordnade daghem, tandläkar- och läkarmottagning, man såg även till att det fanns fritidssysselsättningar för personalen.

Cloetta hade en anställd arkitekt och bebyggelsen hade stora arkitektoniska kvaliteter. Företaget hade en handelsträdgård med en anställd trädgårdsmästare. Stor vikt lades vid planeringar och parker. Mellan bostäder för fabriksarbetare finns Evaparken. Framför kommunalhus och kyrka fanns grönområde med planteringar, dammar och skulpturer. I Ljungsbro planterades ett stort antal lindar som skänker skugga sommartid.

Företaget arbetade aktivt med att skapa en trädgårdsstad och man var mycket inspirerad av bostadssociala åtgärder i England. En föregångare var Ebeneser Howard som förverkligade sina idéer i Letchworth utanför London. Främst tog man intryck av trädgårdsstaden Bournville som byggdes av Cadbury & Sons, Englands största företag i choklad och konfektyrbranchen. De bostäder som var byggda för tjänstemän, hade hjälp av företagets trädgårdsmästare med planteringar och löpande skötsel.

CLOETTA ÄPPELMOS
— ett gott bidrag till folkförsörjningen —
som löser många
HUSHÅLLSPROBLEM

med APELSIN
med LINGON
NATURELL

CLOETTA ÄPPELMOS
1Kg.
NATURELL

Stora mängder av landets dyrbara och värdefulla äppelsorter har tillvaratagits av Cloetta för att i rätt tid och i förbehåll föras kunna ställas till hushållernas förfogande.

Cloettas smakt välsmakande och lättsmält äppelmos är lika gott som det bästa hemlagade och är framställt av god svensk frukt och socker.

Äppelmosen — i tre smaktäckningar: naturell, med lingon och med apelsin — underlättar mat-
brytningen och hjälper Er dryga ut fett-, kött- och mjölktranson.

En stor mängd äppelmos är tillgänglig i alla butiker och på beställning.

Så förbereder man sig

1. Skrubba äppelmosen på
ett och två minuter för smaken.

2. Skrubba äppelmosen och koka
ett och två minuter. Cloetta
Äppelmosen smälter i sig.

3. Brynna äppelmosen i en
koka och två minuter.

4. Brynna äppelmosen till eftermiddag
— koka och två minuter.

Äppelmosen smälter
Cloetta äppelmosen
smakar som
äppelmosen. Äppel-
mosen god frukt och
ett smakar smakt.

Annons om Cloettas Äppelmos ur Theobroma Cloettas jubileumsskrift. 1948.

Ur jubileumsskriften Theobroma med anledning av att Cloetta firade 50-år. Ett axplock reklambroschyrer visar "Cloettas Äppelmos" i mitten.

Fruktodlingarna

Jakobslundsodlingen

Av de fruktodlingar som Cloetta lät planera är den stora fruktodlingen vid Jakobslunds fd järnbruk den äldsta. Redan innan fabriken uppfördes planterades ca 1500 träd och buskar på åkermarken vid Jakobslund. Här växte såväl vinbärsbuskar, krusbär, äpple päron, bigarråer, jordgubbar och hallon. Här måste ha funnits en tanke om vad man skulle använda frukten till. "Bären gick säkert att omvandla till fyllning i chokladpraliner men äpple mos har aldrig funnits i någon chokladprodukt" (Olof Svenfelt). Äppelträden som växte vid Jakobslund var vanliga sorter som innehöll mycket pektin vilket underlättade för att få äpple mos

och marmelad att stelna. ”Jag minns att äpplena lastades på vagnar och fraktades från Jakobslund till Cloettafabriken. Inne på gården hade man en tvättanläggning där frukten sköljdes. Sedan gick de in i fabriken till en kvarn där äpplena maldes ner. Skal och kärnhus blev kvar i en sil. Mottagningen på gården kallades för Mosebacke. Eftersom det fanns god tillgång på socker under kriget blev det självklart att man skulle satsa på äppelmos” (Kurt Hagström). Under första världskriget (1914 – 1918) tillverkade man äppelmos eftersom införsel av kakao och kokosfett var begränsad” (Olof Svenfelt). Även under andra världskriget var äppelmoset en stor produkt. Då använde man särskilda pappförpackningar som var vaxade invändigt. En inventarielista från 1936 visar att det fanns 19.000 kg äppelmos och ytterligare en post om 8.142 kg äppelmos i lager. Detta visar att det var en stor produkt som tillverkades och såldes av Cloetta.

Äppelmostillverkningen lär ha ”räddat” företaget under kriget. Det var en inhemsk produkt som var smidigt förpackad där man kunde servera det färdiga äppelmoset som kvällsmat med mjölk och smörgås. Detta underlättade för beredskapstidens dubbelarbetade kvinnor.

Gunilla Trinks började arbeta vid fruktodlingarna vid Jakobslunds 1957 när hon var 11 år tillsammans med andra barn i samma ålder. Man jobbade från kl. 07 – 17 med en och en halv timmes middagsrast. Hon jobbade bland annat vid ”försöket” som var en försöksodling av hallon. ”Man plockade olika sorter i olika kartonger och lämnade in i byggnaden som låg vid där auktionshallen senast var men som nu är riven, dom har byggt nån ny industri där (Gunilla Trinks).

Inventarium den 30 Juni 1936.

Socker Konto.

4.852 säckar	Socket		å 10.-	Kr. 48.52
2½ fat	Glycos	- 12.903 kgr.	0.20	2.58
243 lädor	Mjölkpulver	12.150 "	0.90	10.92
3.048 kgr.	Kond. mjölk		0.40	1.21
404 "	Honung		0.75	30
640 "	Maizena		0.75	48
	Socket i fabriken			<u>1.00</u>

Cacao Konto.

3.360 säckar	Accra	218.658 kgr.	0.25	54.61
176 "	Arriba	14.080 "	"	3.51
147 "	Bahia	8.820 "	"	2.21
53 "	Caracass	3.304 "	"	81
49 "	Ceylon	2.558 "	"	64
56 "	Java	4.538 "	"	1.14
79 "	Prto Cabello	5.755 "	"	1.44
75 "	Thomé	4.740 "	"	1.19
65 "	Trinidad	5.850 "	"	1.46
85 "	Cacaosmör	8.500 "	"	2.13
6.800 "	Choklad i block		"	<u>1.71</u>
200 "	Bahia flyt.	12.000 "	0.10	1.20
100 "	Arriba "	8.050 "	"	80
500 "	Cacaosmör	20.000 "	0.25	50.00
	Choklad under arbete i fabriken			<u>10.00</u>

Mandel & Nötter.

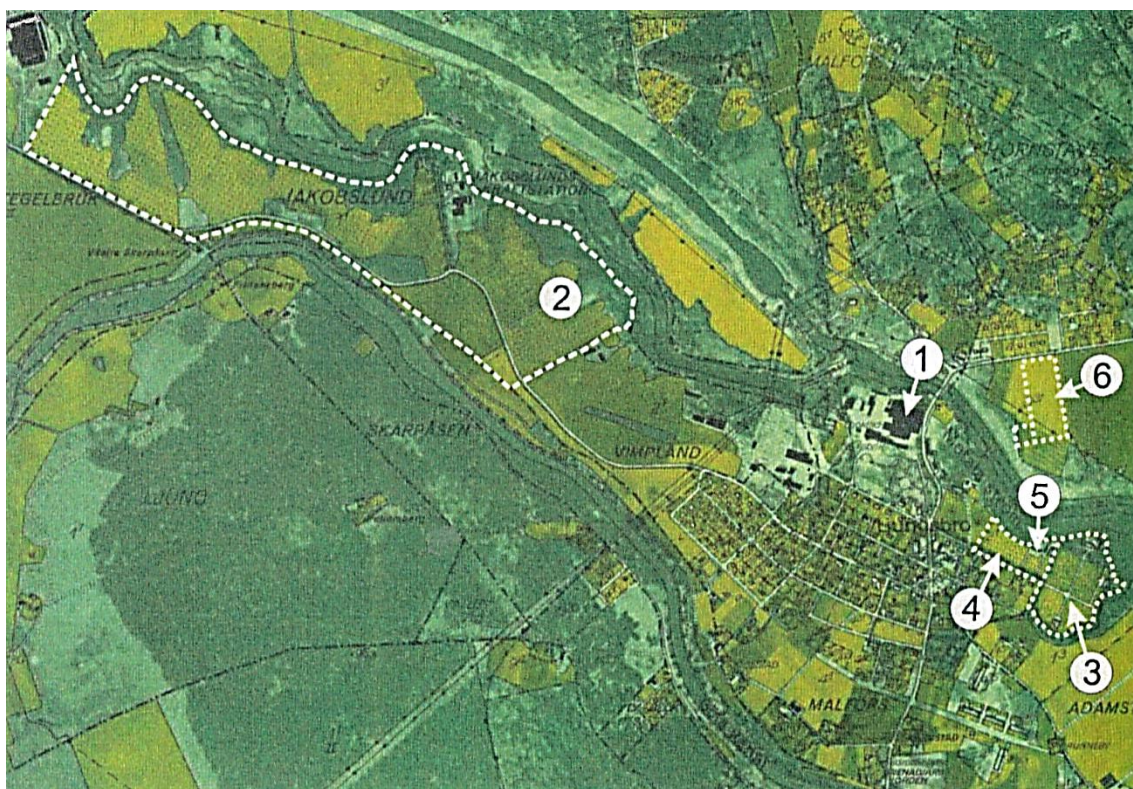
184 säckar	Mandel		1.25	23.00
30 "		i Norrköping, sankt.		
158 "	Nötkärnor	13.960 kgr.	1.-	13.96
875 kgr.	Valnötsskärnor		2.-	1.70
100 "	Pistachiemandel		4.-	40
3.808 "	Rostat Ris		0.75	2.86
50½ "	Apricoskärnor		1.25	

Essencer & Frukt.

87½ kgr.	Apricoser		1.-	
518 "	Fikon		0.50	259
29.740 "	Gummi Arab.		0.40	11.88
2.569 "	Cocosfett & Mixol		0.40	1.03
2.336 "	Cacosfett		0.40	934
192½ "	Coriander		1.-	192.50
871 "	Lakritz		1.-	871.00
225 "	Plommon		0.70	157.50
123 "	Pomeransskal		0.75	92.25
1.500 "	Russin		0.50	750.00
19.000 "	Äpplemos		0.10	1.90
8.142 "	" Koop.		0.10	814.20
5.429 "	Bigarråer		1.-	5.43
5.063 "	Äpelsinskal		1.-	5.06
1.681 "	Brunbär		1.-	1.68
317 "	Hallonmark		0.70	221.90
64 "	Halonsylt		0.75	48.00
325 "	Vinbärsgele		0.75	243.75
1.073 "	Jordgubbar		0.50	536.50
8.378 "	Cocosflingor		0.30	2.51
114 "	Majsflingor		0.30	34.20
64½ "	Ingefära, sylt.		1.-	64.50
26½ lit.	Likörer		5.-	132.50
305 "	Cognac		1.50	457.50
240 "	Sprit		2.-	480.00
93½ "	Arrac		4.-	374.00
12 "	Whisky		2.50	30.00
42½ "	Rom		6.-	255.00
2.455 kgr	Jordgubbspuré		1.-	2.46
315 "	Maltextrakt		1.-	315.00

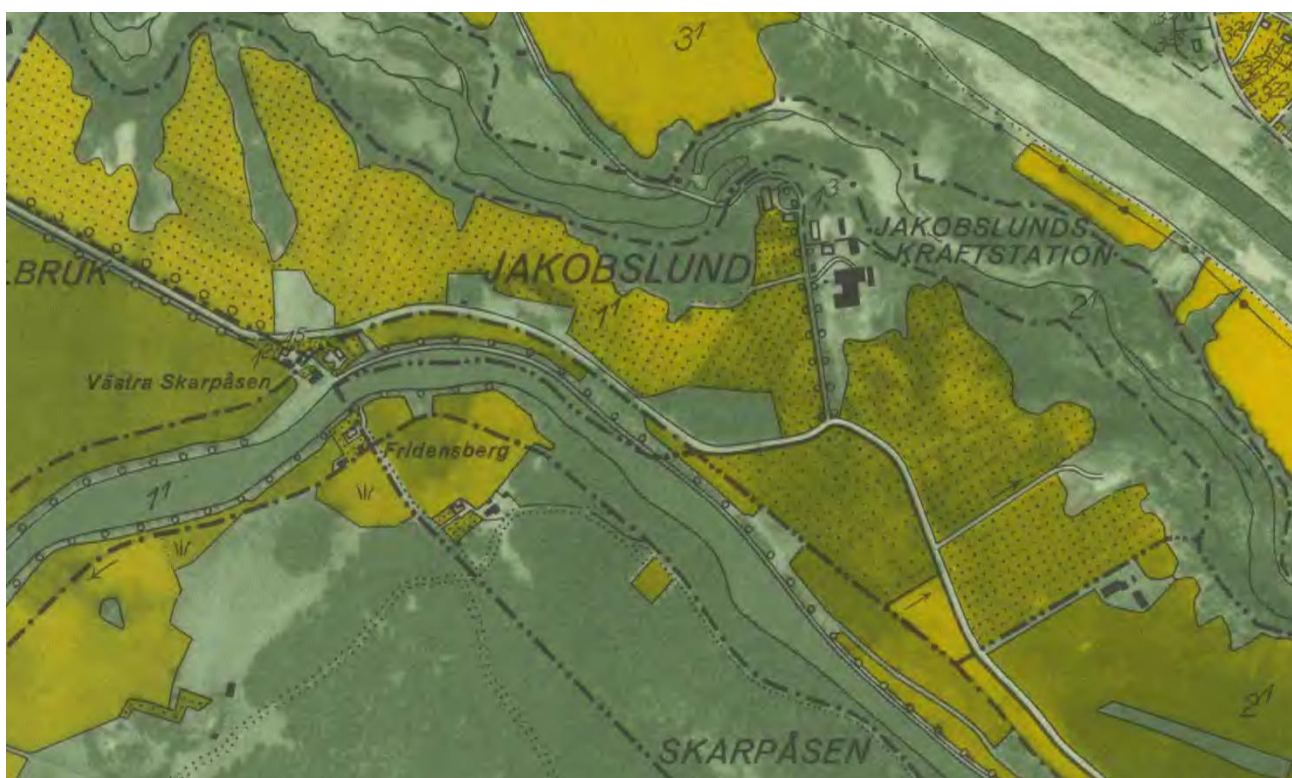
Transport 39.-

En lista från 1936 som visar innehavet av frukt, socker och kakao mm. Redan 1936 var äppelmoset en stor produkt.

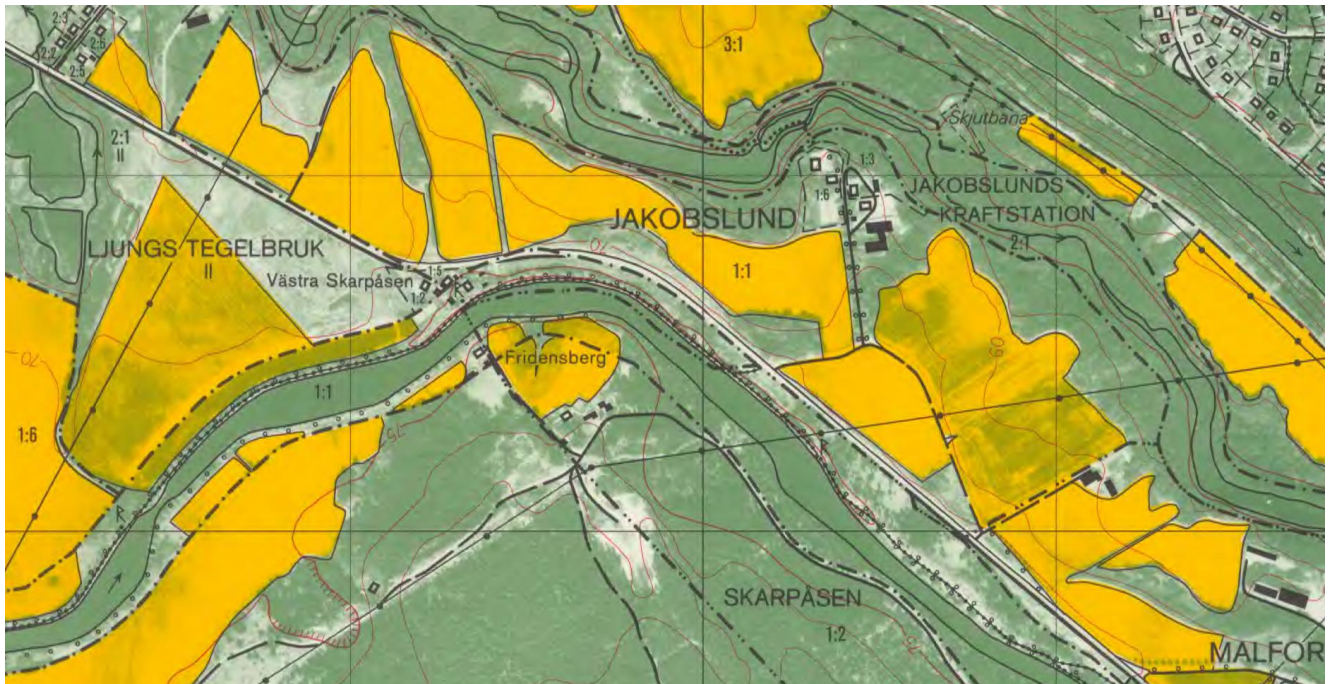

1) Chokladfabriken, 2) Jakobslund, den så kallade västra odlingen, 3) Disponentträdgården, 4) Fruktoodling, 5) Handelsträdgården, 6) Experimentodlingen som vid tidpunkten för kartans tillkomst (1941-1945) ännu inte existerade. (Lantmäteriet J133-8F7g50 1948.)

Ur Ljungsbronnitt september 2015. Karta framställd av Per-Olof Ståhl och Sven-Inge Jilderheim.

Ekonomiska kartan från 1948 visar den stora fruktoodlingen på åkermarken till Jakobslund.

Ekonomiska kartan från 1980 visar att fruktodlingarna är borta och marken används som åker igen.

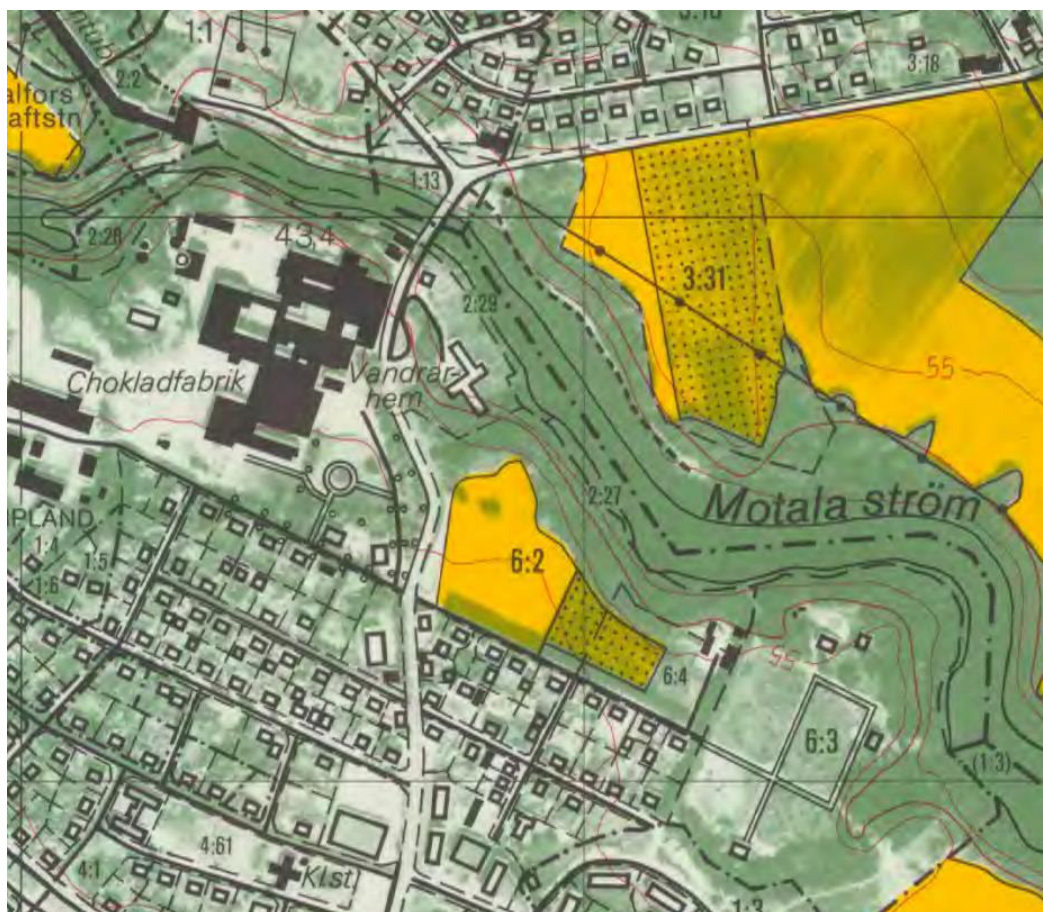
Åkermark sydost om Jakobslund där tidigare fruktodlingarna bredde ut sig.

Vy över Jakobslunds åkermark där fruktodlingarna tidigare bredde ut sig.

Ekonomiska kartan från 1948 visar fruktodlingarna vid handelsträdgården och vid Disponenträdgården samt där försöksodlingen kom att ligga norr om Strömmen.

Ekonomiska kartan från 1980 visar fruktodlingen norr om Strömmen och odlingen vid fd handelsträdgården.

Disponentträdgården

Fruktodlingen i anslutning till Disponentträdgården är också tillkommen mycket tidigt, troligen omkring 1902 när den äldsta disponentbostaden byggs, ritad av Janne Lundin. Trädgården är anlagd med ett axiellt gångsystem vilka korsar varandra mitt i anläggningen. Fruktträden är planterade på de fyra symmetriska gräsplanerna. Mitt i mot gamla disponentbostaden uppfördes 1927 en ny disponentbostad efter ritningar av Axel Brunskog. Samma arkitekt ritade också fabrikschefens tjänstebostad 1934 belägen i den östra delen av axeln, något förskjutet mot norr. Trädgården och fruktodlingen är mycket välskött. Här växer fruktträdet Cloetta Mignon. Fruktträdgården är privat och inhägnad med järnstaket.

Frukträd i disponentträdgården.

Fruktodlingen vid handelsträdgården

I anslutning till disponentträdgården ligger också en fruktodling utmed Hjalmar Svenfelts väg i anslutning till den plats där handelsträdgården tidigare låg. Här växer den omtalade äppelsorten Cloetta Mignon. Även här är äppelträden välskötta och en del träd är försedda med skyltar med sortbeskrivning. Företaget lade stor vikt vid frukt och grönt, kanske som en motvikt till godistillverkningen. Vid handelsträdgården kunde de anställda köpa trädgårdsprodukter som grönsaker, frukt och blommor. Här odlades också blommorna till den offentliga utsmyckningen i parker och trädgårdar i samhället.

Fruktodling vid fd Handelsträdgården utmed Hjalmar Svenfelts väg. Fabriken skymtar i bakgrunden.

Skolträdgården

1942 byggs en skola i Ljungsbro utmed O G Svenssons väg. Skolan ritades av Cloettas chefsarkitekt Henry Fraenkel. Här anlades en skolträdgård med fruktträd. Det finns en lång tradition med fruktodlingar vid skolor. Dels skulle barnen lära sig om övergripande skötsel av fruktträd och dels var frukten en tillgång för lärare och elever i skolan. Flera fruktträd har försvunnit i samband med att skolgården har byggts om. Kvarvarande träd är välskötta.

Fruktträd i skolträdgården.

Fruktträd vid företagets tjänstebostäder

Företaget planterade fruktträd till de bostäder som uppfördes för gift personal. Flerfamiljshusen Accra, Arriba och Java uppförda 1945 – 46 utmed O G Svenssons väg har alla små trädgårdar med fruktträd. Även i tjänstemannabostäderna utmed Hjalmar Svenfelts väg planterades fruktträd. Trädgårdarna till tjänstemannabostäderna fick hjälp från företagets trädgårdspersonal med övergripande skötsel.

Fruktträd i en av trädgårdarna till fd bostäder för tjänstemän utmed Hjalmar Svenfelts väg.

Ur Theobroma 1948. En tjänstemannabostad där företaget planterade fruktträd och rabatter.

Fruktträd i trädgårdarna till bostäder för gift fabrikspersonal Accra, Arriba och Java.

Fruktträd i trädgårdar på norra sidan om bostäderna Accra, Arriba och Java som var för gift fabrikspersonal.

Försöksodlingen

Försöksodlingen på andra sidan Motala Ström är den yngsta av Cloettas fruktodlingar. Enligt en artikel i företagets personaltidning startade odlingen i maj 1951. Initiativet kom från Alnarps lantbrukshögskola. Skolan startade 1862 och är i dag en del av Sveriges Lantbruksuniversitet. Mellan åren 1932 – 1977 fanns en del som hette Alnarps lantbruks mejeri- och trädgårdsinstitut. År 1938 inrättades Statens Trädgårdsförsök. 1949 samordnades mycket av verksamheten vid lantbrukshögskolan och försöksplanerna fastställdes av Alnarps styrelse. En särskild tjänst som överinspektör inrättades vilket underlättade samordningen av verksamheten.

Försöksodlingen i Ljungsbro ingick i ett stort projekt som Statens Trädgårdsförsök sysslade med. Genom försöksodling på ett antal stationer och försöksodlingar runt om i landet gjorde Alnarp också försök med fruktträd hos privata, så kallade, försöksvärdar där Cloetta ingick. Enligt artikeln skulle man undersöka hårdighet och odlingsvärdet för 10 äppelsorter och dessutom vilka grundstammar som är lämpligast för dessa sorter. Sammanlagt planterades 348 träd på ca 1 ha. Området där försöksodlingen ligger tillhörde kronogården Björkö. År 1942 upprättades en avstyckningskarta över området som Cloetta köper och som sedan blir försöks-odlingen.

Enligt Sven-Inge Jilderheim och Per-Olof Ståhls artikel i Ljungsbronytt så bestod försöksodlingen av 250 träd om tio olika sorter som är planterade på elva raka rader. Äppelsorten Ribston finns i två varianter. Varje sort planerades med fem träd på rad men på olika grundstammar. Med jämna mellanrum upprepades varje sort. Vissa sorter har gått ut sig och försvunnit helt som Cox Orange och Röd Ribston.

Enligt artikeln i personaltidningen Godbiten nr 7, 1951 så upplät Cloetta mark för Alnarp och Statens Trädgårdsförsök som bekostade träden. Mycket kan säkert härledas till företagets trädgårdsmästare och trädgårdschef på 1940-50-talen Karl Wikesjö som efterträddes av Lennart Avellén som skötte såväl parker, fruktträdgårdar och handelsträdgården. Båda dessa trädgårdsschefer hade ett gott renommé och var mycket kunniga. I en tidigare artikel ur personaltidningen Godbiten nr 8, 1950 berättar Lennart Avellén att han har ansvaret för 4 000 fruktträd och 85 000 jordgubbsplantor 10 000 hallonbuskar och 1 000 krusbärsbuskar dessa odlingar uppges ligga vid Jakobslund.

Major Svenfelt sätter den första plantan i jorden. På övre bilden försöksfältet.
Mannen med spaden är trädgårdschefen Lennart Avellén. Ur personaltidningen Godbiten nr 7, 1951.

Vy över försöksodlingen norr om Strömmen, Cloettafabriken syns i bakgrunden.

Försöksodlingen.

Försöksodlingen är inhägnad och betas av hästar.

Vissa fruktträd har slagit rotskott.

Äppelgruppen har märkt upp många av träden. Detta är en Inrid Marie.

Cloetta Äppelträdgård

Position	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	XI	XI	XI		XI		XI		XI	XI	
2	II	II					II	II			
3	A2	A2			A2	A2	A2		A2		
4			F	F	F	F		F	F	F	
5		XVI	XVI	XVI	XVI	XVI	XVI	XVI	XVI		
6	A2	A2	A2	A2	A2			A2		A2	A2
7		F			F		F	F	F		
8	XVI			XVI	XVI			XVI	XVI		
9				XI	XI		XI		XI	XI	XI
10		II	II	II	II			II			II
11	XVI		XVI				XVI		XVI	XVI	
12	XI		XI				XI				
13	II		II			II	II	II	II	II	
14	A2	A2	A2	A2					A2	A2	A2
15	F		F	F	F				F	F	F
16		II	II		II	II	II		II	II	II
17		A2	A2	A2	A2	A2	A2			9	3
18		F	F	F		F	F		F	F	
19	XVI	XVI	XVI	XVI	XVI		XVI		XVI	XVI	
20	XI	XI	XI	XI	XI	XI	XI		XI	XI	
21	F	F	F			F				F	
22	XVI	XVI	XVI			XVI	XVI		XVI	XVI	XVI
23		XI	XI		XI	XI	XI				
24				II		II	II				
25		A2		A2	A2	A2		A2			
26	WXM			LD	U13	WXMAXW	U	LD		WXMAXW	
27	U	LD	U13				LD		WXMAXW		
28		U13		AXW	U	LD		WXMAXW	U	F	
Antal	16	19	19	17	18	15	19	10	20	17	9

Grundstammar

A2 A2
 II MII
 XI MXI
 XVI MXVI
 F Fröstam från Frankrike

LD Lunds doucin
 U Fröstam fr Urshult
 U13
 AXW Antonovka x Weatthy
 WXM Weatthy x Melba

Schema över stammar till försöksodlingen. Efter ritning i Cloettas arkiv. Utförd av Per-Olof Ståhl.

		Cloetta	Äppelträdgård			Sortindelning								
			Position	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
			1	10	9	8		6		4		2	1	
			2	10	9				4	3				
			3	10	9			6	5	4		2		
			4			8	7	6	5		3	2	1	
			5		9	8	7	6	5	4	3	2		
			6	6	5	4	3	2			9		7	2
			7		5		3	2		10	9	8		
			8	6			3	2			9	8		
			9				3	2		10		8	7	2
			10		5	4	3	2			9			2
Sorter:			11	2		10			6		4	3		
1	Cox Orange		12	2		10			6					
2	Cox Pomona		13	2		10			6					
3	Filippa		14	2		10		7	6	5	4	3		
4	Gascoyne Scarlet		15	2	1	10	9				4	3	3	
5	Himmelstalund		16	2		10	9	8			4	3	3	
6	Ingrid Marie		17		7	6		4	3	2		10	9	3
7	Linda		18		7	6	5	4	3	2			9	3
8	Lord Lamborne		19		7	6	5		3	2		10	9	
9	Patricia		20	8	7	6	5	4		2		10	9	
10	Ribston		21	8	7	6	5	4	3	2		10	9	
11	Ribston Red		22	4	3	2			9				5	
	10		23	4	3	2			9	8		6	5	4
8		11	24		3	2		10	9	8				
8		11	25				1		9	8				
		11	26		3		1	10	9		6			
		10	27	10			10	10	10	10	10	10		
		10	28	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	1
	11		Antal		16	19	19	17	18	15	19	10	20	17

179

Schema över planerade sorter i försöksodlingen efter ritning i Cloettas arkiv.
Framställd av Per-Olof Ståhl.

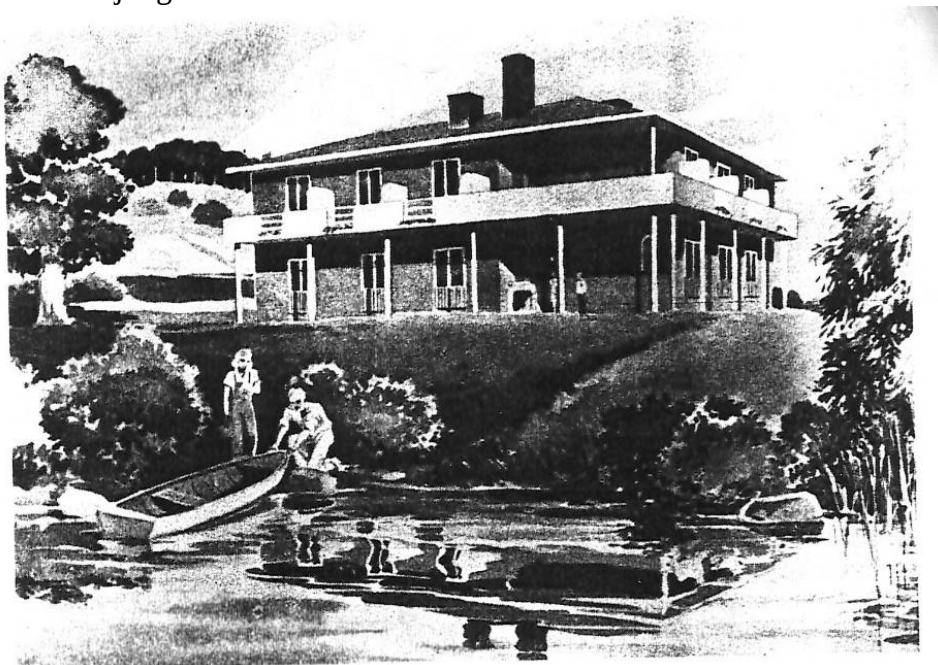
Äppelklubben

I början av 1990-talet engagerade sig ett tiotal trädgårdsentusiaster i försöksodlingens skötsel. Per-Olof Ståhl var en av dem. Flera var tidigare anställda på Cloetta. Klubben fick ett kontrakt med Cloetta på tio år till ett förmånligt pris. Äppelklubben började röja i odlingen som hade stått för fäbot ett tiotal år. Gräs och sly växte högt, träden hade fått nya rotskott. Man röjde och beskar så att träden återigen dignade av frukt. När kontraktet löpte ut hade flera medlemmar i äppelklubben slutat engagera sig och blev fruktodlingen hästbete vilket har hindrat odlingen från att helt växa igen. Därefter sålde Cloetta fruktodlingen till ett fastighetsbolag.

Planer för Björköområdet

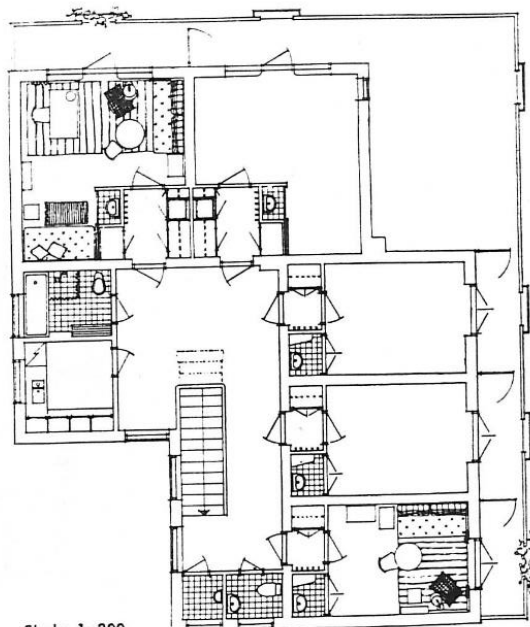
Från och med 1951 blev Ljungsbro centralort i Vreta klostrets storkommun tillsammans med socknarna Ljung, Flistad och Stjärnorp. Cloetta fortsatte dock att planera för ytterligare byggnader i Ljungsbro. Redan i slutet av 1940-talet påtalades att bron över strömmen var klen och med tiden skulle en tunnel byggas under strömmen för att avlasta trafiken vid fabriken.

På Björköområdet norr om Strömmen fanns planer på att uppföra fyra kollektivhus för ogifta tjänstemän. Det mest spektakulära av förslagen var en hotellbyggnad för ca 50 gäster. Byggnaden skulle placeras utmed Strömmen och följa strandlinjens böjda form. I anslutning till dessa byggnader hade man även planer på en restaurang. Cloettas egen arkitekt Henry Fraenkel ritade faktiskt förslag på kollektivhus och hotellbyggnad. Dessa planer kom aldrig till utförande och därmed var en hel epok till ända där företaget Cloetta utvecklade och byggde samhället Ljungsbro.

Björkö-villa sedd från Motala ström.

Björkö-villor. För ogifta tjänstemän planeras fyra kollektivvillor på Björköområdet enligt ritning av arkitekt Henry Fränkel. Det finns tre olika typer med varierande antal rum och rumsstorlekar. Sålunda finns större och mindre enkelrum för äldre eller yngre anställda samt en typ med endast dubletter. Alla rummen motsvara exakt rummen i ett planerat hotell, Strömgården, inom samma område (se sid. 18).

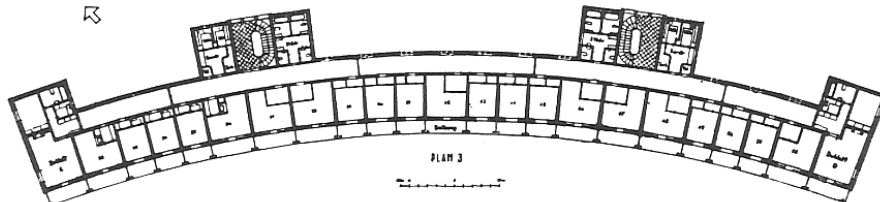
Våningsplan. Skala 1: 200.

BOSTÄDER

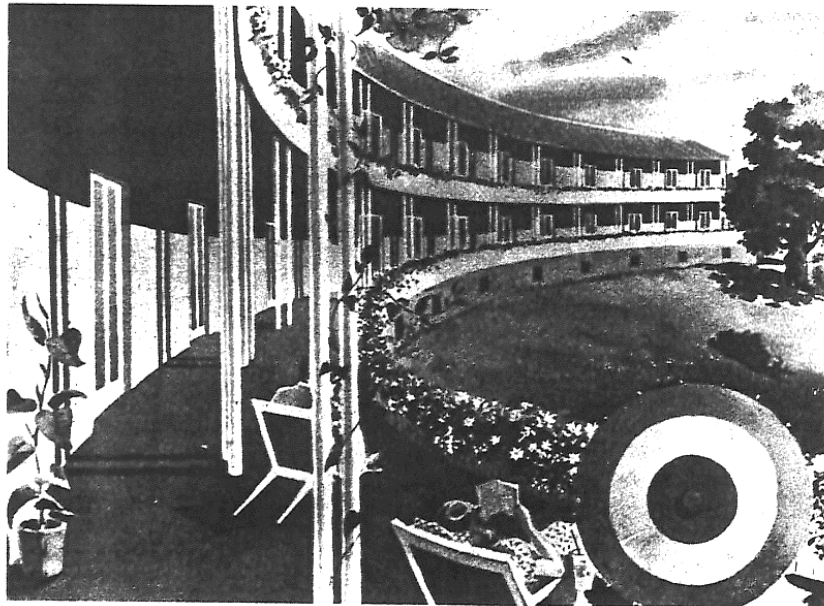
Strömgården, ett planerat hotell med 50 rum på Björkö-området på norra stranden av Motala ström. Bågformen följer strandsläntans buktning mellan gamla ekar. Alla rummen bli södervända med utsikt över Strömmen. Arkitekt Henry Fränkel.

Gavel med terrasser å Motala ström. Skala 1: 800.

Vöningsplan. Skala 1: 800.

Fasad mot söder.

Kulturhistoriskt värde

Ljungsbro har uppmärksammats inom kulturmiljövården på olika sätt sedan senare delen av 1990-talet för sin välbevarade arkitektur och sin genomarbetade samhällsplanering. Flera projekt har varit knutna till Ljungsbro; med seminarier, skrifter och en utställning har producerats. Ljungsbro har rönt uppmärksamhet i runt om i Sverige genom företaget Cloettas ambition att skapa ett mönster-samhälle under 1940 – 50-talen. Ljungsbro är en produkt av ett framgångsrikt företag som ägnade sig åt att planera och formge ett helt samhälle. Företagets produkter är väl kända. Cloetta har tillverkat en mängd produkter: choklad, karameller, skum, gelé. Sortimentet har växlat över tid och nya produkter har hela tiden utvecklats. Råvarutillgången har varit ojämn t.ex. under de båda världskrigen när import av kakao och kokosfett var avskuren. Då blev lokala råvaror räddningen där egen frukt kunde förädlas till äppelmos.

Ljungsbro är berättelsen om företaget Cloetta och dess produktion med tillgång till kraften i Motala Ström och råvaror i form av äppelodlingarna. För att få arbetskraften att stanna på orten byggde man välplanerade bostäder och anlade vägar samt bidrog till social service med skola och daghem samt läkarmottagning. Man byggde även bank och post, frisersalong och planerade för kommunhus och kyrka. Även fritidssysselsättningar arrangerades av företaget med studiecirklar och sport.

Fruktodlingarna med försöksodlingen utgör en viktig del i berättelsen om detta komplexa samhälle. Fruktodlingarna har funnits med hela tiden sedan det blev bestämt att företaget skulle etablera sig i Malfors. Sedan den stora fruktodlingen i Jakobslund togs bort på 1960-talet finns numera disponentträdgården och trädgårdarna till fd personalbostäderna vilka är privatägda. Endast fruktodlingen vid fd handelsträdgården och försöksodlingen norr om Strömmen är tillgängliga.

Konsekvenser om fruktodlingen försvinner

- Om Björkö försöksodling avverkas försvinner en viktig del av berättelsen om företagets strävan att förädla och utveckla äppelsorter. Försöksodlingen är ett exempel på hur företaget med sin samlade kunskap tillsammans med Alnarp utvecklade kunskap som förmodligen har haft efterverkningar på frukträdsbeståndet framgent i Sverige.
- Ett stort frivilligt arbete är nedlagt i att sköta frukträden i försöksodlingen vilket har lyckats rädda odlingen från att helt förstöras.
- Alla har inte tillgång till egna frukträd och det har sedan början av 1990-talet varit möjligt för allmänheten att få ta del av äpplen från fruktodlingen.
- Försöksodlingen utgör en av två kvarvarande fruktodlingar från 1900-talets första del. Det är angeläget att bevara odlingen för att hålla kunskapen levande om den betydelse som fruktodlingarna har haft för företagets produktion.
- Äppelodlingen utgör en biologisk mångfald och är hemvist för insekter, fåglar och andra djur. Avverkas odlingen försvinner en viktig boplatz och vistelse för dessa djur.

Förslag till åtgärder

Det är positivt för Ljungsbro att samhället växer och utvecklas med ny bebyggelse. Ny bebyggelse innebär krav på kvalitet. Den bebyggelse som Cloetta lät uppföra på 1940–50-talen hade stora arkitektoniska värden och där man använde traditionella material i gult, rött tegel och träpanel. Taken var beklädda med lertegel. Ambitionen var att forma en trädgårdsstad där husen skulle vara omgivna av parker och fruktodlingar. Ett samhälle med ett tydligt avläsbart centrum där butiker och samhällsservice var samlade. Det är angeläget att ny bebyggelse planeras och formas i samma anda som den som gjorde Ljungsbro till ett mönstersamhälle. I det samhället ingår fruktträdgårdar som en viktig del.

I området med den nya bebyggelse som planeras på norra sidan om Motala ström kan fruktodlingen bidra med en innehållsrik ”grön lunga” omgiven av hus som präglas av arkitektoniska kvaliteter. Försöksodlingen tillför en historisk dimension som knyter an till produktionen på företaget men som även anknyter till dagens samhälle med krav på ett hållbart samhälle med ett miljövänligt och ekologiskt långsiktigt utnyttjande av naturresurser.

Fruktträden kan ”adopterar” av boende i Ljungsbro. Nya samverkansformer för skötsel av fruktträden kan initieras, med medlemmarna från Äppelklubben som mentorer.

Försöksodlingen bör märkas i planen med tillägget att träden ska bevaras och ej får avverkas.

En skötselplan för fruktodlingen bör upprättas.

Källor

Hagsten Marie & Löfgren Ek Anita, Östergötlands museum. *Tag det rätta tag Ljungsbro*. 1997.

Klara Språket. *Cloetta 150 år 1862 – 2012*. 2012.

Morgansdotter, Caroline, Östergötlands museum. *Chokladstaden Ljungsbro bland bönor & tegel*. 2007.

Theobroma Cacao. *Jubileums skrift Cloetta 75-årsjubileum*. 1948.

Artiklar

Johnsson Torsten. *Försöksodling med frukt och bär i Kevan, Håbo-Tibble på 1950-60-talen*. 1986.

Jilderheim Sven-Inge, Ståhl Per-Olof. *Cloetta - inte bara choklad*. Ur Ljungsbronytt September 2015.

Jilderheim Sven-Inge. *Cloetta - inte bara choklad*. Pomologen nr 2. 2015.

Granström B. *Fältförsöksverksamhetens utveckling och betydelse*. Kungliga Skogs o Lantbruks. Akademiens tidskrift. Suppl. 20. 1988.

Godbiten 1950 nr 8.

Godbiten 1951, nr 7.

Informanter

Kurt Hagström, Ljungsbro, fd Försäljningschef på Cloetta. Anställd 1951.

Per-Olof Ståhl. Ljungsbro, fd Kvalitets- och utvecklingschef på Cloetta. 1983 - 2007.

Olof Svenfelt, Vaxholm, fd Disponent och Cloettas styrelseordförande.

Gunilla Trinks. Ljungsbro, fd Näringsidkare i Ljungsbro.

Tekniska uppgifter

Lokal	Björkö, Ljungsbro
Socken/stad	Vreta Kloster
Kommun	Linköping kommun
Län och landskap	Östergötland
Fastighetskartans blad	08F7g
Typ av uppdrag	Antikvarisk utredning
Öm dnr	458/16
Öm projektnr	612
Uppdragsgivare	Linköpings kommun
Byggnadsantikvarie	Marie Hagsten
Foto	Östergötlands museum

Ev dokumentationsmaterial förvaras på Östergötlands museum.

2017:401